

OSNIVANJE KOMANDE MJESTA I KOMANDE MORNARICE U CRIKVENICI — RUJNA 1943.

U našoj povijesnoj, uključujući i znanstvenu publicistiku, često je i mnogo pisano o osnivanju Komande Mornarice NOVJ, nakon objave kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine.¹ Šire je o tome pisao Jovan Vasiljević i u svojem opsežnom radu naznačio kako je 8. rujna navečer »lučko zapovjedništvo« u Crikvenici, pod rukovodstvom zapovjednika Jurja Bonačija, prešlo na stranu NOB i da je od tada »počelo da funkcioniše kao komanda partizanske mornarice«.² Svoje je zaključke autor osnovao na raspoloživoj arhivskoj građi, iako nije imao u vidu i neke inače dostupne dokumente, koji osnivanje spomenute komande prikazuju na nešto drugačiji način. Nije nam namjera da u ovom prikazu polemiziramo s J. Vasiljevićem, kao ni s onim autorima koji su nekritički prihvatili onaj dio njegova rada što se odnosi na pitanje naznačeno u naslovu, pa su opisivali taj događaj jednako kao i J. Vasiljević, pozivajući se pritom i na rezultate njegovih istraživanja.

Nesumnjivo je da je i osnivanje Komande mornarice i Komande mjesta Crikvenice najuže povezano s osobljem dotadašnjeg lučkog zapovjedništva u Crikvenici, čiji je zapovjednik bio Juraj Bonači.³ Valja istaknuti da je u spomenutom »Lučkom zapovjedništvu« postojala organizacija NOP znatno prije događaja što ih opisujemo, a od lipnja 1943. godine i organizacije KPH.⁴ Nije poznato tko su bili članovi te organizacije, ali je sigurno da je, pored još dvojice, bio i Juraj Bonači.⁵ S obzirom na tu činjenicu, koja u dosadašnjim publicističkim ili drugim radovima nije ni naznačena, shvatljiviji su i razumljiviji i događaji 8. i idućih rujanskih dana 1943. godine, pogotovu u »Lučkom zapovjedništvu« u Crikvenici.

U sažetom opisu događaja vezanih uz naslovno pitanje u razdoblju od 8. do 10. rujna 1943. godine, Juraj Bonači je 28. rujna te godine naveo da se je još »8. IX. u 19,30 sati« zajedno sa svim oficirima, podoficirima i službenicima lučkog zapovjedništva »u potpunosti priključio NOV i PO« te dodao da je većina »već surađivala sa NOV i PO«, pa da su svi »jednoglasno prihvatili« njegovu izjavu i time stupili u redove NOV i PO.⁶ Od raznih događaja idućeg dana (9. rujna) Bonači je u istom izvještaju naveo da je »podijeljen rad među drugovima« i to: »Sekcija za ratnu mornaricu i Sekcija za Trgovačku mornaricu«, ali nije naveo imena rukovodilaca ni jedne od navedenih »sekcija«. Za 10. rujna je naveo i ovo: »Drug komandant bataljona Lončarić postavio je to jutro mene za v. d. komandanta mornarice i mjesta«. U nastavku je naveo da je 10. rujna navečer stigao u Crikvenicu Štab III brigade i da ga je komandant brigade⁷ postavio za komandanta mornarice i mjesta.

Opisujući u posebnoj (prvoj) točki djelatnost »mornarice«, Bonači opširno obrazlaže pojedine sektore njene nadležnosti (o četi mornaričke pješa-

dije, o ratnim brodovima i njihovu naoružanju, o signalnoj službi, o radio-stanici, o obalnoj artiljeriji, o trgovačkoj mornarici, itd.), pri čemu su se naročito istakli drugovi Marijan Ružić, Jerko Katalinić i Rudolf Deželin. Na žalost, nismo uspjeli utvrditi koja su bila njihova konkretna zaduženja. U idućoj (drugo)j točki opisuje sastav i djelovanje Komande mjesta, ponovo navodeći da je osnovana 10. rujna i da je komandant brigade (III brigade XIII divizije) »postavio« za pomoćnika komandanta druga Eremića,⁸ a za zamjenika komandanta druga Dominisa.⁹ Ističe da su i oni kao i »drug Koštan«,¹⁰ koji je bio intendant u Komandi mjesta, uspješno izvršili zadatke u nadležnosti Komande mjesta.¹¹

Prema tome je J. Bonači, po njegovu navodu, postavljen tek 10. rujna i »službeno«, najprije za vršioca dužnosti, a potom za komandanta mornarice i komande mjesta.

O tome je Jovo Lončarić, tada komandant 4. bataljona 1. brigade XIII divizije NOV, zapisao da je po dolasku u Crikvenicu 9. rujna potražio komandanta »ustaške ratne mornarice« i kada ga je pronašao da ga je upitao: »Šta ste Vi po činu?« Ovaj (bio je to J. Bonači) da je odgovorio: »Bio sam kapetan a sad nisam ništa i stavljam se partizanima na raspoloženje«. Na to mu je J. Lončarić odgovorio: »Vi ste i dalje kapetan, obucite uniformu, postavljam vas za komandanta grada«. U nastavku je J. Lončarić naveo da je tako postupio zbog toga što je već bio saznao o Bonačiu i nekim »njegovim« ljudima da su simpatizirali NOP.¹²

Po citiranom dijelu zapisa J. Lončarića, on je Bonačija postavio samo za »komandanta grada«, a ne i za komandanta mornarice. Razlika je očita, ali vjerodostojnost jednog ili drugog zapisa nije moguće pouzdano utvrditi.

O istom pitanju je u svom kazivanju Josip Skočilić Jakovljević, u to doba pomoćnik komesara XIII divizije NOV, iznio da je po dolasku u Crikvenicu 10. rujna uspostavio kontakt s Jurjem Bonačijem i da je tog dana osnovana u Crikvenici »... najvjerojatnije komanda mjesta, iako mi se čini da je bilo govora i o komandi mornarice. Vjerojatno je to bila komanda mjesta s nadležnošću i za pomorska pitanja. Nije tada bilo vremena za temeljitije razgraničavanje nadležnosti«.¹³

Dakle, i po Skočilićevu sjećanju je Bonači bio, prije svega, komandant mjesta Crikvenica, s nadležnošću za sva vojno-pozadinska, uključujući i pomorska pitanja na području Crikvenice. Drugim riječima, rješavanje »pomorskih pitanja« bio je samo jedan od zadataka Komande mjesta, dakle ni prvi ni najvažniji, ni jedini niti izdvojen od ostalih. Prema tome je to također bio i samo jedan od zadataka iz nadležnosti komandanta komande mjesta, a to je bio Juraj Bonači.

Na takav zaključak upućuju i prvi dokumenti koje je izdala »Komanda Mesta Crikvenica« 10. rujna 1943. godine. Budući da su dosad ostali ili nepoznati ili nekoristeni, na njih ćemo se šire osvrnuti.

Prvi sačuvani dokument što ga je izdala Komanda mjesta Crikvenica ima oznaku: »broj 1, dne 10. IX. 1943«. To je »Proglas« s kojim se »Komanda« obraća »pučanstvu kotara i mjesta Crikvenice«. Njegov je sadržaj ovaj:

»Proglas! Pozivlje se pučanstvo kotara i mjesta Crikvenica da se čuva i kani svih samovoljnih činova, pljačke, međusobnog obračunavanja, kao i svakog čina koji bi štetio i rušio javni mir, red i sigurnost.

Pozivlje se pučanstvo da čuva narodnu imovinu, da svako pronađeno oružje i ostalu ratnu spremu preda ovoj komandi. Ukoliko pojedinac posjeduje navedenu ratnu spremu a ne preda je, dužnost je svakog građanina da obavjesti ovu komandu o pritaji.

Pozivlje se narod na suradnju sa NOV i PO kao i sa NOO i da sve svoje snage uloži u službi za narodni pokret.

Svi koji bi izvršili bilo kakvu pljačku, samovolju i zločin biti će kažnjeni po ratnom sudu.«¹⁴

Raspoloživi primjerak je prijepis dijela »proglasa«, pa, zasad, cijeli sadržaj nije poznat.

Zanimljiviji je drugi dokument, koji ima ovaj sadržaj i ovako raspoređen pisani dio teksta na formatu 1/2 arka:

»U cilju da bi se što uspješnije vršila
služba ishrane
Br. 2/1943

Naređujem

- 1) U hotel Miramare kuhat će se hrana za mornarsku četu i četvu komande mjesta. Komesar ishrane svakog dana u 11,30 preuzimaće hranu za svoje čete i donet u vlastite prostorije gdje se ima dijeliti hrana. Za straže prije smjene dužnosti izdati podnevni obrok. Večernji obrok komesari dotičnih jedinica moraju se starati da se strazarima kod bunkera podnese večera.
- 2) U zgradi Komande mjesta kuhat će se hrana za prolazeće trupe, a izdavanje vršiti u samoj zgradi. U koliko broj prolazećih pređe broj od 20 ljudi hranu im predati u zgradi hotela Vin.

Komandiri dužni su svakog dana do 10 sati predati brojno stanje svoje jedinice.

- 3) Izdavanje kruha za vanjske jedinice vršiti na taj način što će drug Pavek svakog jutra u 6 sati nakrcati automobil sa kruhom i uputiti ga za Bribir, Grižane i Drivenik i Kričinu gdje će izvršiti podjelu kruha pratilac auta. Tom prilikom, preuzeti će brojno stanje za idući dan.

Komandant

Bonači Juraj v.r.

Komanda Mesta

Crikvenica

Štabu III brigade — Na uvid

Komandiru mornarske čete

„ čete komande mjesta

Šefu saobraćaja — radi prevoza

Trupni intendant Sv. Koštan«.¹⁶

U cilju da bi se što uspješnije vršila
služba ishrane

N a r e d j u j e n

- 1) U Hotel Miramare kuhat će se hrana
sa mornarsku četu i četvu komande mjest

Komesar ishrane: svakog dana u 11,30
preuzimaće hranu za svoje čete i donet
u vlastite prostorije gdje se ima dje
liti hrana. Za straže prije smjene duž
nosti izdati podnevni obrok. Večernji c
obrok komesari dotičnih jedinica mora
ju se stazati da se stražarima kod bu
nkeru podnese večera.

- 2) U zgradi Komande mjesta kuhati će se
hrana za prolazeće trupe, a izdavanje
vrši u samoj zgradi. Ukoliko broj
broj prolazećih predje broj od 20 lju
di hrani im predati u zgradi hotela
Vin.

Komandiri dužni su svakog dana
do 10 sati predati brojno stanje svoje
jedinice.

- 3) Izdavanje kruha za vanjske jedinice
vršiti na taj način što će drug Pavek
svakog jutra u 6 sati nakrcati atomobil
sa hranom u uputiti ga za Bribir, Griža
ne i Brivenik gdje će izvršiti podjel
kruha pratilac auta. Tom prilikom preu
zeti će brašno stanje za idući dan

KOMANDA MESTA

UR. K. RIJEKA
J. Bonačić - Na mjestu
Komandira mornarske čete
- 11 - čete Komande mjesta
S. M. M. - red. i. p. vođa
Trupni in. erudant Sr. Koshan

Komandant
Bonačić

Naredba Komande mjesta u Crikvenici o ishrani jedinica

To je, koliko je autoru poznato, jedina raspoloživa građa u kojoj se, na prihvatljiv i vjerodostojan način, opisuju osnivanje Komande mjesta i mornarice u Crikvenici, ili neki oblici njezine djelatnosti.¹⁷

Iz raspoloživih je dokumenata vidljivo da je Juraj Bonačić bio istodobno 1 »komandant mornarice« i »komandant Komande mjesta Crikvenica« sve do 23. rujna 1943. godine, kada je, u svojstvu komandanta mjesta, potpisao »Proglas« s »naređenjima Komande mjesta«, razrađenim u 6 točaka.¹⁸ Tek 25. rujna se pojavljuje u dokumentima druga osoba (August Mavrić) kao »Komandant mjesta Crikvenica«.¹⁹ Prema tome je u nadležnosti Jurja Bonačicia bila i djelatnost iz okvira vojnopoziadinskih i mornaričkih zadaća sve do 24. rujna 1943. godine.

PROGLAS

Komanda mjesta naredjuje :

1. Svi stranci (doseljenici, izbjeglice, logoraši, kao i službena lica raznih ustanova na svom putovanju) moraju biti odmah, a najkasnije u roku od 12 sati po svom dolasku u Crikvenicu - prijavljeni, odnosno kod odlaska - objavljeni !

2. Prijave - objave primaju se u Prijavnom uredu Opć. N. O. O.-a Crikvenica (zgrada bivšeg Lječilišnog povjerenstva). Prijavu, odnosno objavu vrši stanodavac (hoteljer ili privatni kućevlasnik) i za to snosi punu odgovornost.

3. Logoraši (internirci) na povratku iz Italije, koji dolaze u grupama ili pojedinačno, a ne stanuju u privatnim kućama, moraju lično doći u Prijavni ured i tamo ispuniti prijavnici.

4. Svi pripadnici Narodno-oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda pri svom dolasku u Crikvenicu imaju se javljati Komandi mjesta, a pripadnici Narodno-oslobodilačke mornarice u Komandi mornarice za Hrvatsko Primorje.

5. Pomorci trgovačke mornarice, koji su ukrcani na parobrodima i brodovima po svom dolasku u Crikvenicu moraju se prijaviti u Pomorskoj direkciji Komande N. O. Mornarica. Prijavu će izvršiti spisikom komandanti brodova.

Oni pomorci, koji nisu stalno ukrcani smatraju se kao stranci, pa se moraju prijavljivati kod Prijavnog ureda Opć. NOO-a.

6. Prekršitelji ovih naredjenja bit će izvedeni pred vojni sud.

Ovime se stavlja van snage ranije naredjenje Komande mjesta po pitanju prijavlivanja stranaca.

Crikvenica, 23. IX. 1943.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Jure Bonači,

Komandant mjesta.

Proglas Komande mjesta u Crikvenici od 23. rujna 1943.

Nedvojbeno je da su to bile dvije po mnogo čemu različite djelatnosti i da je već od 10. rujna J. Bonači »provodio (sam) organizaciju i rad u dva pravca tj. organizaciju mornarice i komande mjesta«, kako je u izvještaju od 28. rujna, upućenom Glavnom Štabu NOV i PO Hrvatske sam naznačio.²⁰

U istom je izvještaju naglasio da je »u suglasnosti sa komandantom²¹ XIII divizije i po odobrenju Glavnog štaba Hrvatske organizirao i formirao: »Komandu mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, sa Štabom, Intendaturom i Pomorskom Direkcijom«. Opisao je i njihove mnogostruke zadaće od kojih da je većina uspješno izvršena. (Formiranje ratnih plovni jedinica i njihovo patroliranje tijekom noći; noćni napad iz naoružanog broda na riječku luku; sudjelovanje u pomorsko-kopnenoj vojnoj operaciji pri napadu i uništenju četničke formacije na otoku Lošinju; evakuiranje brodovima raznog ratnog plijena iz područja od Sušaka do Kraljevice; prebacivanje »Slovenske brigade« i oslobođenih interniraca iz otoka Raba u razne kopnene luke; prebacivanje mobiliziranih boraca iz otokâ u kopnene luke; prebacivanje 1200 Dalmatinaca, povratnika iz raznih talijanskih koncentracijskih logora u pravcu Dalmacije itd.)²² Točan datum osnivanja naznačene komande (»Komanda Mornarice za Hrvatsko primorje i Istru«) nije poznat, ali, s obzirom na sadržaj relevantne raspoložive građe, to je moglo biti ili 14. ili 15. rujna.

Nije nam poznato kada se u nadležnim komandama ili štabovima pokrenuo pitanje potpunog razdvajanja dviju spomenutih djelatnosti, odnosno odvajanje Komande mornarice od Komande mjesta u Crikvenici. Valja imati u vidu da su se tih dana morali rješavati mnogostruki i vrlo složeni zadaci proizašli iz situacije nastale oslobođenjem Hrvatskog primorja poslije kapitulacije Italije, pa se rješavanju različitih organizacijsko-formacijskih pitanja jednostavno nije ni stiglo posvetiti potrebnu pažnju. To je razlog da je i Komanda Primorskog područja osnovana tek 15. rujna,²³ od kada je Bonačić — kada je bila u pitanju djelatnost Komande mjesta — primao naređenje od nje, a za pomorska pitanja od štaba XIII divizije ili izravno od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. (Pripomenimo da su vojno-pozadinske komande osnovane u Primorju u raznim mjestima neposredno poslije kapitulacije Italije, dakle, prije osnivanja Komande Primorskog područja.)

Prema tome je, s obzirom na sveukupnu raspoloživu arhivsku i drugu građu, osnivanje Komande mjesta, a naročito Komande mornarice u Crikvenici (obje pod rukovodstvom jednog komandanta, dakle — Jurja Bonačića) potrebno promatrati u sklopu sveukupnih zbivanja što su se odvijala u obalnim predjelima Jugoslavije (od Trsta do Albanije) nakon kapitulacije Italije. Činjenica je da su više vojno-pozadinske komande imale već dotad razrađen sustav svojih organizacijskih oblika kao i razrađene zadaće iz okvira svoje nadležnosti, jer je organizacija vojno-pozadinskih komandi imala — u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru — više od jednogodišnje iskustvo.²⁴ Utoliko su i zadaće Komande mjesta Crikvenica, iako složene, raznovrsne i mnogostruke, ipak imale razrađene barem osnovne smjernice svoje nadležnosti.

Ali, kada je u pitanju organizacija naše sveukupne djelatnosti vezane uz more, morsku obalu, plovne objekte itd., situacija je bila sasvim drugačija. Do kapitulacije Italije je naša djelatnost bila na ovom sektoru vezana »uz more« skoro isključivo zbog održavanja veza s otocima, a i to samo s malim čamcima koji su plovili uz upotrebu vesala, dakako — tijekom noćnih sati. Kapitulacijom Italije je već 9. i 10. rujna bila slobodna sva primorska kopnena i otočka obala, od Rječine do pred Karlobag (Cesarica), osim Senja, koji je oslobođen u noći 12/13. rujna. Zapadno od Rijeke (tadašnje), koja nije bila oslobođena, bila je također slobodna sva istarska obala osim grada Pule. Poduzimane su razne mjere radi oslobođenja Rijeke, ali bez uspjeha,

pa su 14. rujna ušle u nju njemačke trupe, a 15. rujna i u Sušak. U tih 5—6 dana nije ni bilo moguće izvršiti temeljitu organizaciju sveukupne naše pomorske djelatnosti na ovom sektoru, odrediti sjedište pojedinih komandi ili ustanova, pronaći i imenovati rukovodioce, itd. Uostalom, u to je doba bila, za naše potrebe, neusporedivo važnija sušačka, tada također oslobođena luka, a važnost riječke luke, čije se je oslobođenje (u okviru oslobađanja cijelog grada) također imalo u vidu, za našu tek stvaranu pomorsku organizaciju (ratnu — naročito) bila bi povezana s izuzetno složenim zadaćama. Međutim, znalo se da se prema Rijeci odnosno Sušaku kreću njemačke trupe iz pravca Slovenije i Pule, pa je zbog toga trebalo najhitnije evakuirati bogati ratni plijen i izvršiti mnoge druge zadaće na tek oslobođenom zapadnom dijelu Hrvatskog primorja. Sve je to uvjetovalo da veliki dio ostvarivanja tih zadaća, vezanih za more i pomorstvo, preuzme na sebe upravo tek osnovana mornarička komanda u sastavu Komande mjesta Crikvenica. Nakon 14. rujna (ulazak Nijemaca u Rijeku) i 15. rujna (ulazak Nijemaca u Sušak) postalo je sasvim sigurno da je jedino crikvenička mornarička komanda (s obzirom na kadrovski sastav i povoljan zemljopisni položaj tj. priličnu udaljenost od njemačkih garnziona) u mogućnosti prerasti u komandu sa znatno širom teritorijalnom nadležnošću, uključujući pritom i sve sektore raznolike pomorske djelatnosti. Zbog toga se tih dana i pristupilo užurbanoj razradi svih njezinih zadaća na prostoru od Kopra do Karlobaga, što je uvjetovalo i ubrzavanje donošenja odluke za potpuno odvajanje njezine nadležnosti od vojno-pozadinske crikveničke komande mjesta.

Promatrajući nastajanje ove komande u naznačenom kontekstu, očito je da je prvi organiziran oblik vojnopomorske djelatnosti za potrebe NOB nastao u Crikvenici odmah po objavi kapitulacije Italije, ali — kao »mornarska četa« u sastavu Komande mjesta Crikvenica. U prva dva, ili eventualno tri dana (9, 10. i 11. rujna) djelatnost se te čete odvijala u okviru zajedničke vojnopozadinske i pomorske komande za Crikvenicu (Komande mjesta), jer su njeni zadaci pretežno bili vezani samo za taj uži primorski lokalitet, među kojim (zadacima) je za »mornarsku čet« bio jedan od najvažnijih — održavanje redovne veze s otokom Krkom. Čim se je nadležnost Komande mjesta iz okvira zadaća vezanih za more i pomorstvo proširila i teritorijalno i sadržajno (a to je, po našoj ocjeni, počelo već 11. rujna) bilo je neophodno da se djelatnost vezana uz more i pomorstvo organizira na drugačijoj formacijskoj osnovi, dakle ne više u okviru »mornarske čete«.

Zbog svega toga smatramo prihvatljivim zaključak da stvaranje mornaričke komande u Crikvenici (naziv nije bitan) treba promatrati kao proces koji je započeo 9. rujna, a potpuno završio 24. rujna, kada se ta komanda potpuno odvojila od Komande mjesta Crikvenice. Bitna prekretnica u tom procesu je nastupila, po našoj ocjeni, 14. rujna (nakon oslobađenja Senja i ulaskom Nijemaca u Rijeku), kada je ova mornarička komanda, iako još uvijek, barem formalno, u sastavu crikveničke Komande mjesta, počela ostvarivati svoje mnogostruke zadaće na obalnom pojasu od Kopra do Karlobaga, uključujući i borbenu aktivnost na moru (oslobađenje Lošinja, Karlobaga, napad na Rijeku, itd.).

Čini nam se prihvatljiv i zaključak da su već tada (oko 14. rujna) bili sazreli svi uvjeti za potpuno djelovanje dviju navedenih komandi. Ostavljamo otvorenim pitanje zašto to nije izvršeno, to više što pitanje izlazi iz okvira teme koju obrađujemo.

BILJEŠKE

¹ Od važnijih radova spominjemo: Jovan Vasiljević — »Mornarica NOVJ«, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, Beograd, 1972. god.; Anđelko Kalpić — »Komanda Mornarice za Hrvatsko primorje i Istru — jedan od borbenih jezgara mornarice NOVJ«, rad objavljen u Zbornik Drugog Pomorskog Obalnog Sektora Mornarice NOVJ, Rijeka, 1975. god.

² Usp. b. 1, rad J. V., str. 114 i 115.

³ »Lučko zapovjedništvo Crikvenica« je osnovano u jesen 1941. godine. Bilo je podređeno »Zapovjedništvu Hrvatske Mornarice« čije je sjedište bilo u Zagrebu. Juraj Bonači, zapovjednik tog »zapovjedništva« (u Crikvenici) rođen je 1903. godine u Milni na otoku Braču. Nije utvrđeno kada je došao na navedenu dužnost u Crikvenicu. Kasnije, do kraja rata, bio je na raznim dužnostima u Mornarici NOVJ, u kojoj je stekao i čin kontraadmirala. Umro je 1972. godine.

⁴ Usp. Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu (AIHRPH) fond KPH — 285/2193. U pitanju je izvještaj Kotarskog komiteta KPH za kotar Crikvenicu od 27. srpnja 1943. godine, u kojem se navodi da je u »komandi mornarice« osnovana u lipnju »čelija KP od 3 člana« i da »ima 10 simpatizera«.

⁵ Korisno je podsjetiti da se je jugonacionalističko-pročetnička organizacija JUREPO (Jugoslavenski revolucionarni pokret) iz Zagreba obraćala početkom 1943. godine na ilegalan način i na spomenutog J. Bonačija u nastojanju da putem njega pokuša »osigurati« podmorničku vezu (negdje u predjelu Paga i Velebita) s emisarima izbjegličke vlade u Africi. Iz raspoložive je građe vidljivo da Bonači nije ni odgovorio na takve »zahtjeve«, što upućuje na zaključak da s takvim političkim snagama nije htio imati nikakvih veza. (Usp. Arhiv Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SR Hrvatske.)

⁶ Usp. Zbornik dokumenata NOR (ZDNOR), Tom VIII, k. 1. d. br. 16. Tog dana, vjerojatno još prije podne (8. rujna), posjetio je Bonačija i major Štefanović, inače zamjenik vojnog predstavnika NDH pri Štabu talijanske II armije u Sušaku. U svojem je dnevniku Stefanović naveo da je tada, pored razgovora s Bonačijem, razgovarao i s »gradonačelnikom i zapovjednikom oružničkog voda« i da su mu svi rekli kako će »u roku od pet minuta po odlasku Talijana ući u grad partizani«. (Usp. Antun Giron: »Izvišće Glavara Građanske uprave Sušak—Rijeka o zbivanjima u tadašnjoj Rijeci i Sušaku u vrijeme i nakon kapitulacije Italije«; rad objavljen u: »Historija«, izdanje Centra za historiju radničkog pokreta i NOR u Rijeci, sv. 1, str. 283 i dalje.

⁷ Gojko Trbović — Cošan.

⁸ Branko Eremić, član KPH, dotad aktivist NOB-a u Crikvenici, inače, kao službenik, zaposlen u kotarskoj upravi sve do 8. rujna. Umro je 1981. godine.

⁹ Nije nam uspjelo utvrditi identitet ove osobe.

¹⁰ Usp. istu pripomenu.

¹¹ Usp. ZDNOR, b. 6.

¹² Usp. Jovo Lončarić: »Pregovori između Narodno-oslobodilačke vojske i 2. talijanske armije 4. i 5. zatim 9. i 10. septembra 1943. godine u Crikvenici«. Opširan opis nalazi se u Muzeju revolucije u Rijeci, sig. M₇ — 1a/3.

¹³ Zapis o kazivanju J. Skočilića Jakovljeva, sastavljen 12. veljače 1983. godine, u arhivu autora. Iz raspoložive je građe vidljivo da su i J. Lončarić i G. Trbović i J. Skočilić »postavljali« Bonačija na navedene dužnosti u sporazumu s partijskim, odnosno rukovodstvima NOB-a.

¹⁴ Usp. AIHRPH, fond NOV, k. 35, fasc. 4923—4966. »Proglas« je pisan na stroju i u desnom gornjem kutu je rukom (tintom) ispisana oznaka: »1/43«. Nije poznato da li je bio tiskan u većem broju primjeraka i na prikladan način objavljen. Po sjećanju J. Skočilića (usp. b. 13) »Proglas« je sastavljao osobno on u dogovoru s Bonačijem i vjerojatno s još nekim rukovodiocima NOB, najvjerojatnije u prostorijama tek osnovane Komande mjesta.

¹⁵ Tekst »Komanda Mesta« otisnut je pečatom, s tim da su riječi KOMANDA MESTA pisane u poluluku. Ispod njih je znak petokrake zvijezde, a ispod toga riječ CRIKVENICA.

¹⁶ Usp. izvor u b. 14. Spis nije datiran, ali je, s obzirom na sadržaj sveukupne raspoložive građe, pisan najvjerojatnije 10. rujna. Tekst ispod pečata, što počima s riječi »Štabu«, a završava »Sv. Koštana« pisan je rukom. U tekstu smo ispravili samo očite tehničke greške. Autor ovog zapisa sjeća se da mu je još u toku NOB-a pričao Branko Eremić, tadašnji pomoćnik komandanta mjesta, kako je

u doba osnivanja Komande morao sam pisati na stroju skoro sve spise, jer nisu imali daktilografa.

¹⁷ Ovo ističemo i zbog toga što se u publicistici pojavljuju i tvrdnje o tome kako je prvi komandant Komande mjesta Crikvenica bio August Mavrić, i to već od 8. rujna 1943. godine. (Usp. »Tekstualni tumač geografske karte u Narodnom muzeju i galeriji u Novom Vinodolskom«, izdavač — Narodni Muzej i Galerija Novi Vinodolski, izdanje 1983. god. Na str. 50. je navedeno i to da je pri Komandi mjesta Crikvenica osnovana i »mornarička četa« čiji je komandir bio »Jure Bonačić«. U nastavku se navodi da je 11. rujna odvojena mornarička četa iz sastava Komande mjesta Crikvenice i da je tada osnovana »Samostalna mornarička četa« s komandirima »Jurom Bonačijem i zamjenikom Ljubomirom Dorčićem«. Očito je da navedeni podaci sadržajno odudaraju od prethodno spomenutih dokumenata, među kojima ima i primarnih, pa su, utoliko, i povijesno neprihvatljivi. Autor ovog rada bo je član »Izdavačkog savjeta« spomenutog »Tekstualnog tumača« i pravodobno je upozorio na neodrživost navoda u »Tumaču«. Nije poznato zašto to upozorenje nije uvaženo.)

¹⁸ Usp. AIHRPH, fond NOV k. 35. Proglas je tiskan u crikveničkoj tiskari.

¹⁹ Usp. isto — 35/4967.

²⁰ Usp. ZDNOR, b. 6.

²¹ Veljko Kovačević.

²² Usp. b. 20.

²³ Ova je Komanda izdala o tome i obavijest označeno sa »br. 1«, dana 15. rujna, u kojoj je naznačila; da je komanda »formirana«; da je smještena u Crikvenici (Vila »Adria«); da je njezin tel. broj 10; da su u njezinoj nadležnosti kotari: Senj, Novi, Crikvenica, Sušak i Kastav, te otoci Krk, Rab i Pag. U nastavku je naznačeno da će Komande mjesta »u buduće« dobivati sva naređenja od Komande područja. Na obavijesti je potpisan: komandant — Josip Cuculić. (Usp. b. 18. d. br. 4930). Spomenuti J. Cuculić bio je poznati doratni revolucionar-komunist, rodom iz Hreljina, dotad na dužnosti pomoćnika komandanta primorsko-goranskog područja sa sjedištem Komande u Drežnici.

²⁴ Komanda primorsko-goranskog područja osnovana je u jesen 1942. godine, a Crikvenici najbliža vojnopozadinska komanda (Komanda mjesta Krmpote—Ledence) u studenom te godine.